

ἀπουσίας αὐτοῦ. Ἡ ἱστορία ὅμως πάντως θὰ ἔχη πλείονας τοῦ ἐνὸς λό-
γους νὰ σταθῇ εὐλαβῆς πρὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐν τῇ γορεία τῶν κο-
σμησιάντων τὸν θρόνον τῆς Ἀποστολικῆς τῶν Ἀθηνῶν Ἐκκλησίας.

Καθ. ΑΔ. Ν ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀθῆναι, 25 Ὀκτωβρίου 1938.

• Θρακικὴ ἱ.Ι.Α.
1939
σ. 419-424

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΡΟΥΣΣΟΣ

Ἀπέθανεν τὴν 25ην Ὀκτωβρίου ὁ διαπρεπὴς καὶ σοφὸς καθηγητὴς τῆς Βυζαντινολογίας καὶ τῆς νεοελληνικῆς Φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βουκουρεστίου Δημοσθένης Ρουσσος.

Ὁ Ρουσσος ἦτο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας τοῦ ἐξωτερικοῦ ποὺ ἀποτελοῦν ἠθικὸν κεφάλαιον διὰ τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα καὶ ποὺ συνεχίζουσι τὸν προ-
αιώνιον διεθνισμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Γεννηθεὶς εἰς τὴν Περίστα-
σιν τῆς εὐάνδρου Θράκης τῷ 1869 καὶ ἐκπαιδευθεὶς εἰς τὴν Σχολὴν τοῦ
Γένους, τὴν σχολὴν ἐκείνην ποὺ ἐπὶ αἰῶνας ἦτο τὸ φυτώριον τῶν δια-
πρεπῶν φυσιογνωμιῶν, ἐσυνέχισε τὴν παράδοσιν τῶν μεγάλων διδασκά-
λων πέραν τῶν συνόρων τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἐτίμησε τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα
εἰς τὴν ξένην. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν του εἰς τὸ Πανεπι-
στήμιον τῆς Λειψίας, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου τῷ εἶχε
προσφερθῆ θέσις εἰς τὸ γυμνάσιον Καισαρείας. Ἀλλὰ ὢν ἄνθρωπος μὲ
εὐρύτερους ὀρίζοντας ἀπέποιήθη τὴν θέσιν ταύτην καὶ ἀνεχώ-
ρησεν εἰς Ρουμανίαν, περὶ τῷ 1896, ὡς καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς λατινι-
κῆς καὶ γερμανικῆς γλώσσης εἰς τὸ τότε ἀκμάζον γυμνάσιον τοῦ Βενιέρη
εἰς τὸ Γαλάζιον. Εἰς τὸ γυμνάσιον Βενιέρη, ἐδίδαξε τέσσαρα περίπου ἔτη,
τὸ δὲ 1900 ἐγκατεστάθη εἰς τὸ Βουκουρέστιον, ὅπου ἐδίδαξεν εἰς τὸ τότε
διάσημον γαλλικὸν Λύκειον. Μετὰ μακρὸν χρονικὸν διάστημα διωρισθὴ
διερμηνεὺς τῆς ἑλληνικῆς ἀγγλικῆς καὶ γερμανικῆς γλώσσης τοῦ ὑπουρ-
γείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ρουμανίας καὶ τῆς θέσεως αὐτῆς παρητήθη
περὶ τὰ 1921 ἢ 1922, διὰ νὰ ἀφιερωθῇ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ἐπιστημονι-
κὸν του ἔργον. Ἦδη ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεώς του εἰς τὴν Ρουμανίαν εἶ-
χεν ἀρχίσει νὰ συνεργάζεται εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ τῆς ἐποχῆς
ἐκείνης, δημοσιεύων μελέτας ποὺ τὸν κατέστησαν γνωστὸν εἰς τὸν ἐπι-
στημονικὸν κόσμον, ὅστις τὸν περιέβαλεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μὲ ἀμέριστον
ἐκτίμησιν. Μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῶν πρώτων του ἔργων δημοσιευθέντων εἰς

τὴν Ρουμανικὴν τῶ 1907, 1910 καὶ 1912 διορίσθη, κατόπιν μεγάλης ἀντιδράσεως τῶν σοβινιστικωτέρων κύκλων, μέλος τῆς διαρκοῦς ἐπιτροπῆς, διὰ τὴν μελέτην καὶ δημοσίευσιν τῆς Ρουμανικῆς ἱστορίας. Τὸ 1915 ἰδρυθείσης τῆς ἔδρας βυζαντινολογίας καὶ νεωτέρας ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βουκουρεστίου ὑπεδείχθη σχεδὸν παμφηφεῖ, ὑπὸ τῆς συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου ὡς τακτικὸς καθηγητής. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ του καταγωγῇ, ἦτο μέγα ἐμπόδιον πού μόνον τὸ κύρος καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ του ἐμβριθία ἠδυνήθησαν νὰ ὑπερπηδήσουν. Ἡ πρότασις τοῦ διορισμοῦ του ὑπῆρξε ἀφορμὴ πραγματικῶν πολιτικῶν σκανδάλων, πού ἔφερε τὸ ζήτημα καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ρουμανικὸν κοινοβούλιον. Ἐνεκα τούτου τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἐκράτησε τὸν φάκελλον ἐκκρεμῇ ἐπὶ ὀλοκλήρους μῆνας, αὐτὸς δὲ ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν σύγκρουσιν μετὰ τῆς Συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου, ἔκαμε προσωπικὴν ἔκκλησιν εἰς τὸν Δ. Ρούσσοσ παρακαλέσας αὐτὸν νὰ ἀποποιηθῇ τὸν διορισμὸν οἰκειοθελῶς πρᾶγμα πού ἠρνήθη νὰ πράξῃ, διορισθεὶς ὀριστικῶς ἀργότερον. Τῆς ἐναντίον του πολεμικῆς ἐπρωτοστάτει τότε ὁ κ. Ν. Γιώργα, πρωτοπόρος τῆς ἐθνικιστικῆς κινήσεως μετὰ τὴν δυνάμιν καὶ τὸ σφοῖγος τοῦ ἀκαταμαχίτου του ρητορικῶ καὶ συγγραφικῶ ταλάντου. Τοῦτο οὐδέποτε τοῦ τὸ συνεχώρησεν ὁ Δημ. Ρούσσοσ, παρὰ τὴν μεγάλην ἐκτίμησιν πού δὲν ἔπαυσεν ἀργότερον νὰ τῷ ἐκδηλώνῃ. Ἡ ἀκαμψία αὐτῆ του χαρακτῆρος τοῦ Ρούσσοσ ὑπῆρξε δυστυχῶς ἡ αἰτία τῆς διαρκοῦς διαστάσεως καὶ τῆς ἐλλείψεως κάθε σχέσεως μετὰ μίαν ὀγκώδη προσωπικότητα ὅπως ὁ κ. Ν. Γιώργα, ὅστις πάντοτε πολλαπλῶς καὶ ἐμπράκτως τόσον φιλελληνισμὸν ἔδειξε.

Τὴν πανεπιστημιακὴν του ἔδραν ἐκράτησεν ὁ Δ. Ρούσσοσ μέχρι τῶν παραμονῶν τοῦ θανάτου του, ὁπότε κατόπιν του νέου νόμου εἰσῆλθεν εἰς τὸ ὄριον τῆς ἡλικίας. Καὶ τὴν ἐκράτησε πολὺ ὑψηλὰ μετὰ τὸ κύρος τῆς ἀπεράντου σοφίας του, τῆς ἀπαραμίλλου ἐμβριθείας καὶ εἰδικότητός του. Ἐπέβαλε καὶ κατέστησε μᾶλλον καταφανῆ καὶ ἀπαραίτητον τὴν ἀνάγκην τῆς μελέτης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ τῶν ἑλληνικῶν πηγῶν διὰ τὴν ρουμανικὴν ἱστορίαν, τὴν ρουμανικὴν λογοτεχνίαν, τὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν καὶ τέχνην. Καὶ ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ἐλάχιστοι ἦσαν οἱ φοιτηταὶ του, ἀργότερον ἀνῆρχοντο εἰς ἑκατοντάδας. Αἱ παραδόσεις του δὲν εἶχαν τὴν σαφήνειαν τῆς ρητορικῆς εὐγλωττίας, ἀλλ' ἦσαν πραγματικὸν ἐπιστημονικὸν ἐργαστήριον σκληρᾶς ἐργασίας, σοβαρᾶς μελέτης, πειθαρχημένης καὶ ἐξονυχιστικῆς ἐρεῦνης.

Ὅλη ἡ νέα γενεὰ τῶν ἱστορικῶν καὶ φιλολόγων τῆς Ρουμανίας, ἐμμέσως ἢ ἀμέσως εἶνε μαθηταὶ του καὶ ἐσφυρηλατήθησαν εἰς τὸ σχολεῖον τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου του καὶ τοῦ ἄκρου σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἱστορι-

κὴν λεπτομέρειαν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεωσ αὐτῆσ τὸ διδασκαλικὸν του ἔργον ὑπῆρξε πολὺ περισσότερον καρποφόρον παρὰ τὸ συγγραφικόν.

Ἔλεγε, ἡ ἱστορία δὲν εἶναι ποίησις. οὔτε φιλολογία, ἀλλὰ ἀληθινὴ ἐπιστήμη. Αὐτὸ δὲ εἶνε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἔργου του. Ἔγραψε μονογραφίαι, ἀλλὰ μὲ ποίαν μαστροίαν, μὲ ποίαν ἀθθεντίαν!...

Παραθέτω ἐδῶ τοὺς τίτλους τῶν ἔργων του κατὰ τὴν χρονολογικὴν σειρὰν:

«Βυζαντινορουμανικαὶ μελέται», Βουκουρέστιον 1907, «Μελέται καὶ κριτικαὶ» Βουκουρέστιον 1910. «Ἡ Κριτικὴ τῶν κειμένων καὶ ἡ Τεχνολογία τῶν ἐκδόσεων» Βουκουρέστιον 1912. Μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος του ἔργον, πού πρέπει νὰ μεταφρασθῆ εἰς τὴν ἑλληνικὴν. «Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν Ρουμανίᾳ» Βουκουρέστιον 1912. Περιληπτικὴ ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὰσ παραδουναβίους χώρασ. «Μία ἐπιστολὴ τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρωσ», Βουκουρέστιον 1931. «Τὸ Χρονικὸν τῆσ Μολδαβίας» Βουκουρέστιον 1934. «Μητροφάνησ Γρηγοράσ καὶ τὸ χρονικὸν τῆσ Βλαχίας» (1714—1716) κλπ.

Ὁ Ρούσσοσ ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἰδρυτῶν καὶ ἐμπνευστῶν τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ περιοδικοῦ «Revista Istorică Română». Πάντα τὰ ἔργα του εἶνε γραμμένα εἰς τὴν Ρουμανικὴν. Ἄν καὶ ἐγνώριζεν ἄριστα τὰ ἀγγλικά, γερμανικά καὶ γαλλικά, δὲν ἔγραψεν εἰς τὰσ γλώσσασ αὐτάσ. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἔγραψε μίαν μελέτην «Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῶν Γαζαίων»¹ Κωνσταντινουπόλισ 1891 πού ἀποτελεῖ μοναδικὴν ἐργασίαν διὰ τὴν φιλοσοφίαν τῶν πρώτων μ. Χ. αἰώνων, μνημόνευομένην εἰς ὅλα τὰ κλασσικά συγγράματα τῆσ ἱστορίας τῆσ φιλοσοφίας· μίαν μελέτην «περὶ τῆσ πρώτης ἑλληνικῆσ ἐφημερίδωσ» πού ἐδημοσιεύθη εἰς σειρὰν ἀρθρων εἰς τὸ «Ἐλεύθερον Βῆμα» περὶ τὰ 1928 ἢ 1930 καὶ μίαν ἄλλην πρὸ τοῦ θανάτου του εἰς τὴν «Νέαν Ἑστίαν». Μετὰ τὸν θάνατόν του εὐρέθησαν πολλὰ χειρόγραφα, ἔτοιμα πρὸσ δημοσίευσιν καὶ πρόκειται νὰ δημοσιευθοῦν ἀπὸ τοῦσ ἀνεπιούσ τοῦ δεσποινίδα Ἄρ. Καμαριανοῦ καὶ Νεστ. Καμα-

1) Κατὰ τὸν Krumbacher (Ἱστορία Βυζαντινῆσ Λογοτεχνίωσ· μετάφρασισ Γ. Σωτηριάδου, τόμ. Α' σελ. 167) ὁ τίτλωσ ἔχει ὡσ ἐξῆσ «Τρεῖσ Γαζαῖοι. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆσ φιλοσοφίας τῶν Γαζαίων, ἐν Λειψίᾳ 1893 σελ. 57». Ἄλλου πάλιν ὁ ἴδιωσ (Αὐτ. Σ' 248) σημειοῖ ὅτι «Διὰ τῆσ ἀνακαλύψεωσ τοῦ Δημ. Ρούσσοσ ὅτι ἐπὶ τῆσ πραγματείας τοῦ Προκοπίου κατὰ τοῦ νεοπλατωνικοῦ Πρόκλου, βασιζεται ἡ τοῦ Νικολάου Μεθώνησ κατὰ Πρόκλου ἀντιρρητικὴ, ἀποκατεστάθη ὁλόκληρον τὸ ἔργον τοῦ Προκοπίου, εἰ καὶ ἄδηλον μένει, μέχρι τίνωσ βαθμοῦ ὁ Νικόλαωσ διεφύλαξε τὴν ἀρχικὴν ἐκείνου μορφήν. Στηριζόμενωσ ἐπὶ τίνωσ σχολίου τοῦ Λουκιανοῦ ὁ Ρούσσοσ εἰκάζει, ὅτι ὁ Προκόπιωσ συνέγραψε καὶ ἄλλα ἐρμηνευτικά συγγράματα». Δυστύχωσ εἰς τὰσ ἐδῶ βιβλιοθήκασ δὲν εὐρέθη τὸ βιβλίον τοῦ ἀεμνήστου (Σ. Θ.)

ριανόν, τούς οποίους ἀφῆκε κληρονόμους τῆς πολυτιμοτάτης βιβλιοθήκης του καί τούς οποίους εὐτυχῶς ἔχει προπαρασκευάσει ὥστε νά συνεχίσουν τὸ ἔργον του. Τὰ χειρόγραφα αὐτὰ ἀποτελοῦν τμήματα τοῦ μεγάλου του ἔργου διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ρουμανίαν ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι τοῦ 1821. Τὸ ἔργον αὐτὸ διὰ τὸ ὁποῖον εἰργάσθη ἐπὶ 40 ὄλα ἔτη μετὰ τὴν σπανίαν συστηματικότητά του, ἐπέπρωτο νὰ μὴ ἴδῃ τὸ φῶς. Ἡ ἑξαιρετικὴ ἐπιστημονικὴ εὐσυνειδησία καὶ λεπτολογία του Δ. Ρούσσου κατῆντα νὰ εἶνε ἕνας ἀρνητικὸς παράγων πού τὸν ἐμπόδιζε νὰ δώσῃ τὸν πλοῦτον τῶν γνώσεών του. Εἶνε πραγματικὰ μέγα δυστύχημα διότι τὸ ἔργον αὐτὸ τὸ ἀπεκόμισεν εἰς τὸν τάφον. Εἶχε συλλέξει ἀφάνταστον ὕλικόν, πλοῦτον πληροφοριῶν, εἶχε σταχυολογήσῃ χιλιάδας τόμων καὶ περιοδικῶν, καὶ αἱ σημειώσεις του μένουσι σήμερον νεκραὶ διότι κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὰς χρησιμοποιήσῃ, διότι μόνος αὐτὸς εἶχε ζήσει καὶ ἐξοικειωθῆ μετὰ τὰ πρόσωπα, τὰ πράγματα, τὴν ἐποχὴν εἰς τὰς ὁποίας ἀναφέρονται τὰ δελτία καὶ αἱ σημειώσεις.

Ὁ Δ. Ρούσσος εἶχε γενικῶς τὴν φήμην ἀκοινωνήτου καὶ στρυφνοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ ἐκείνους πού δὲν τὸν ἐγνώρισαν καὶ δὲν ἠμποροῦσαν νὰ τὸν πλησιάσουν. Ἐν τῇ πραγματικότητι ὅμως ἦτο κοινωνικώτατος ἐντροφῶν σὰν κάθε γνήσιος Ἕλληνας εἰς τὸ ἥθεο κομμοτολῆ, παίζοντας τὸ κομμοτολῆ του καὶ πίνων τὸν βαρὺν γλυκὺν. Εἰς τὴν συναναστροφὴν ἦτο ἑξαιρετικὰ εὐχάριστος, πνευματώδιστατος καὶ εἴρων μέχρι δηκτικότητος. Οὐδέποτε ἔκαμε ἐπισκέψεις καὶ ἀπέφυγε τὰς συγκεντρώσεις. Τὸ σπίτι του ὅμως ἦτο τὸ ἐντενκτῆριον μιᾶς πλειάδος ἐκ τῶν κορυφαίων Ρουμάνων διανοουμένων πού συγκεντρώνοντο κάθε Τετάρτην ἐκεῖ καὶ συνεζήτουν ἐπὶ διαφόρων ζητημάτων.

Ἦτο ὁ πνευματικὸς ὄλων. Μίαν ἡμέραν ἠγόρασε τὴν κατοικίαν του εἰς μίαν ἀπομακρυσμένην συνοικίαν τοῦ Βουκουρεστίου διὰ νὰ ἐλαττώσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπισκέψεων, οἱ πιστοὶ προσήρχοντο εἰς τὸν πολύτιμον «γέροντα». Καὶ ἐδέχτο ὅλους, πλὴν τῶν . . . κυριῶν. Ἐξαίρεσιν εἰς τὸν γενικὸν κανόνα αὐτὸν ἔκαμε ἡ κυρία Ἐλίζα Ἰ. Βρατιάνου, ἡ ὁποία ἀπὸ ἐτῶν πολλῶν τὸν περιέβαλλε μετὰ τὴν μεγαλυτέραν ἐκτίμησιν. Ἀλλὰ καὶ ποῖος δὲν τὸν ἐξετίμα, ἔστω καὶ ἂν κάποτε, λόγῳ τῆς αὐστηρότητος, δὲν τὸν συνεπάθη; Ἦτο ὁ πραγματικὸς maître καὶ καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν, ἡ γνώμη τοῦ ὁποίου εἶχε βαρῦτητα μεγάλην...

Μανιώδης βιβλιόφιλος κατήρτισε μοναδικὴν εἰς τὴν Ἀνατολὴν βιβλιοθήκην χιλιάδων τόμων, μετὰ σύστημα καὶ ἀρμοδιότητα συνλεγμένων, πού περικλείει πραγματικὸς θησαυρὸς, σπανιωτάτας ἐκδόσεις, μοναδικὰ βιβλία, ἀρχέτυπα, συλλογὴν χειρογράφων καὶ ἱστορικῶν ἐγγράφων, συλλογὰς ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν κλπ. Παρηκολούθει ἀγρύπνως τὴν διανοητικὴν κίνησιν ὅλου τοῦ κόσμου, ἐπλούτιζε διαρκῶς τὴν βιβλιοθήκην

του με τὰς τελευταίας εκδόσεις, ἐδέχτο σωρὸν βιβλίων με ἀφιερώσεις συγγραφέων, εἶχε ἀλληλογραφίαν με βιβλιοπώλας ὅλης τῆς Εὐρώπης. Ὁ ὄγκος αὐτὸς τῶν γνώσεων καὶ πληροφοριῶν ἀσφαλῶς τὸν ἐβάρυνε καὶ τὸν ἀπασχόλει, φρονῶ δὲ ὅτι ἐν τέλει κατήντησεν αἰχμάλωτός του καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ τὸν δαμάσῃ διὰ νὰ ἀσχοληθῇ με τὴν συγγραφὴν τοῦ ἔργου του. Λιτοδίαιτος καὶ ἀπλὸς ἔκαμνε πραγματικὴν σπατάλην διὰ τὰ βιβλία. Ἦτο δὲ πολὺ ὑπερήφανος διὰ τὴν βιβλιοθήκην του.

Ἐδιάβαζε χωρὶς ὑπερβολὴν, 16—17 ὥρας τὸ ἡμερονύκτιον. Καὶ ἐδιάβαζε βιβλία, περιοδικὰ, πληθώραν ἐφημερίδων, βιβλιοπωλικῶν καταλόγων, με ἀκόρεστον λαιμαργίαν, ἔβγαζε ἀπὸ τὸ καθένα ἀποκόμματα, σημειώσεις καὶ δελτία. Ἡ μόνη του ἀνάπαυσις ἦτο ὁ ὥραϊός καὶ μεγάλος κῆπος του. Ἦτο ἐξ ἴσου φιλανθῆς ὄσον καὶ βιβλιόφιλος καὶ ἐκαλλιέργει μόνος του τὰ θαυμάσια ἄνθη, πρῶγμα διὰ τὸ ὅποιον εἶχε ὀλόκληρον... βιβλιογραφίαν.

Ὁ Δ. Ρουσσος ζῶν ἀπὸ 40 ἐτῶν εἰς τὴν Ρουμανίαν καὶ φθάσας εἰς τὸ ἀνώτατον ἀξίωμα τοῦ καθηγητοῦ τοῦ πανεπιστημίου, δὲν ἔπαυσε νὰ εἶναι Ἕλλην με τὴν πατριωτικὴν πίστιν καὶ φλόγα τῆς περασμένης μεγάλης γενεᾶς. Ἠγάπα ἐξ ἴσου τὰς δύο πατρίδας του καὶ πάντοτε ἐτόνιζεν ὅτι ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν μὲν δὲν ἀποκλείει τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν δέ, ἀλλὰ τὴν συμπληρώνει. Ἦσθάνετο βαθυτάτην ἀφοσίωσιν εἰς τὸν ρουμανικὸν λαὸν καὶ ἦτο σαγηνευμένος ἀπὸ τὴν προσηλιότητα τὴν σύνεσιν καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς του. Ἀλλὰ ἡγάπα ἐξ ἴσου καὶ τὴν Ἑλλάδα, τὴν ἐπισκέπτετο μέχρι ἐσχάτων συχνά, εὐρίσκετο εἰς ἐπικοινωνίαν με πλείστους ἐκ τῶν λογίων καὶ λογογράφων μας καὶ δὲν ἔπαυε νὰ προπαγανδίζῃ δι' ἑαυτήν, εἰς τὸ πανεπιστήμιον καὶ τοὺς γνωστούς του. Ἔτσι κατώρθωσε νὰ ἀλλάξῃ ριζικῶς ὠρισμένους προλήψεις καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν δημιουργίαν ἐνὸς θετικοῦ φιλελληνισμοῦ εἰς τὰς τάξεις τῶν λογίων. Δὲν ἔπαυε νὰ ἐπαναλαμβάνῃ καὶ νὰ γράφῃ, ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια ἔχει διαστρεβλωθῆ καὶ ὅτι τὸ πέρασμα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὰς παραδουναβίους ἡγεμονίας, ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἦτο εὐεργετικὸν διὰ τὸν τόπον, ἦτο φορεὺς νέου πνεύματος καὶ πολλῶν καλῶν εἰς τὸν ρουμανικὸν λαόν. Τὴν ἄποψιν αὐτὴν φυσικὰ δὲν ἦτο ὁ πρῶτος ποὺ ὑπεστήριξε.

Ὁ Δ. Ρουσσος ἦτο ὁ τύπος τοῦ σεμνοῦ καὶ μετριόφρονος διδασκάλου, ποὺ ἐπεθύμει νὰ μένῃ ἀφανῆς διὰ τοὺς πολλούς. Ἀριστοκράτης τὴν σκέψιν, ἦτο θανατικὸς ἐχθρὸς πάσης δημοσιότητος γύρω ἀπὸ τὸ ὄνομά του, ἀρκούμενος εἰς τὰ βιβλία του καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν «ἐπαιόντων», κατὰ τὴν πλατωνικὴν ἔκφρασιν. Οὐδέποτε συμμετέσχε ἐπιστημονικοῦ τινὸς συνεδρίου, παρὰ τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὰς ἐνοχλήσεις τῶν φίλων. Τὰ περιοφρόνει καὶ ἔλεγεν ὅτι ἡ ἐπιστήμη με τραπέζια εἶνε... ἔκδοτος ἐπιστήμη. Κάπο-

τέ οἱ συνάδελφοι καὶ μαθηταὶ τοῦ ἠθέλησαν νὰ πανηγυρῆσουν τὴν εἰκοσαετηρίδα τῆς ἀναγορευσεώς του ὡς καθηγητοῦ τοῦ πανεπιστημίου, δι' ἑνὸς τόμου ἀναμνηστικοῦ ὅπως συνειθίζεται. Ἐκαμαν μίαν πραγματικὴν συνωμοσίαν καὶ ἤρχισαν συλλέγοντες ὑλικόν, ὅτε ἐξ ἀπροσεξίας τοῦ ὑφηγητοῦ του, ἔμαθε τὰ τεκταινόμενα καὶ ἔξω φρενῶν ἐναντίον ὅλων, ἔματῆαιωσε, ἀτυχῶς τὸ ἔργον. Δὲν ὠμίλησε ποτὲ εἰς διάλεξιν ἢ συγκέντρωσιν παρὰ μίαν καὶ μόνην φορᾶν, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἀνεγερθῆ τὸ σχολικόν κτίριον τῶν ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων.

Ἡ κηδεῖα του ἔγινεν ἀπλῆ καὶ ἐπέριτος ὅπως ρητῶς καὶ ἐγγράφως ἐζήτησε καὶ ὅπως ἦτο καὶ ὀλόκληρος ἡ ζωὴ του. Παρέστη πλῆθος καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου, μαθητῶν καὶ φίλων, οἱ ὅποιοι μὲ βαθύτατον πόνον τὸν συνώδευsen εἰς τὸν σεμνόν του τάφον. Ἡ ρουμανικὴ ἀκαδημία, ἐτέλεσε φιλολογικὸν μνημόσυνον εἰς μνήμην του, ὁ δὲ πρόεδρος αὐτῆς καὶ παλαιὸς συμφοιτητὴς του εἰς τὴν Λειψίαν, διακεκριτὸς καθηγητὴς τῆς ψυχολογίας κ. Κ. Ραντουλέσκου-Μότρου, εἰς ἔνθερον λόγον ἐζῆρε τὴν προσωπικότητα τοῦ ἐκλιπόντος ἐπιστήμονος, τὴν σημασίαν τοῦ ἔργου του καὶ τὴν συμβολὴν του εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς χώρας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δ. Ρούσσοσ ἐκλείπει ἀσφαλῶς ἢ μᾶλλον ἐξέχουσα φυσιογνωμία τὴν ὁποῖαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸν ἔτη εἶχεν ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας. Ἐκλείπει ἕνας συνδετικὸς κρίκος μεταξὺ τοῦ κόσμου τῶν διανοουμένων Ἑλλάδος καὶ Ρουμανίας καὶ μένει ἕνα κενὸν δυσαναπλήρωτον. Ὁ Δημ. Ρούσσοσ ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς σειρᾶς τῶν μεγάλων Ἑλλήνων διδασκάλων τῆς πνευματικῆς μας ἀναγεννήσεως ἑνὸς Λάμπρου Φωτιάδου, ἑνὸς Νεοφύτου Δούκα, ἑνὸς Βενιαμὶν Λεσβίου. Ὅπως γράφει εἰς ὄρατον ἄρθρον, δημοσιευθὲν εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ρουμανίαν» ὁ μαθητὴς καὶ φίλος του Ἀλέξ. Νοσέττη, διακεκριμένος καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου «εἶνε ὁ τελευταῖος μεγάλος διδάσκαλος πρὸ ἢ Ἑλλάς ἔστειλεν εἰς τὴν Ρουμανίαν».

Ἀπὸ ἀνταπόκρισιν τοῦ κ. Κλ. Τσοῦρα εἰς τὸ «Ἐλεύθερον Βῆμα» 20 καὶ 24 Νοεμβρίου 1938.